

Dr. BAKOS JÓZSEF:

SZÓ- ÉS FOLKLÓRTÖRTÉNETI ADALÉKOK

Kutató munkám közben sok szótörténeti és folklórtörténeti adat került előm. Fel-felszedeztettem, annál is inkább, mert használható adalékok. Néprajztörténeti, illetőleg folklórtörténeti adatokban meg különösen szegények vagyunk, így a néprajztudománynak is szolgálunk közleményünkkel.

1. **Cintérem:** »Mivel pedig a Szent írásnak Szóllásának formája szerint a Szentek alunni mondatnak, innen a temető helyek aluvó helyeknek (gorogul *zaganúgia*) dormitoria coemeteria; az honnan származott a^e cinteremi nevezet.«

(Felvinczi Sándor: A^e Pestisrol valo Rövid Beszélgetés... Debreczenben, 1679.)

2. **Csilyán = csalyán:** »A^e betegeknek álmod ad a^e Csalyán.« (Fel-Vinczi György: De conservanda Bona Valetudine Liber... Lőtsén, 1694.)

3. **Ruta:** Népdalainkban gyakran szerepel: Magas a rutafa... Mit tartott róla a népi hiedelem? »A rutta az méreggel megsértett embert segíti, életét vida-

mittia, midon eloszer azt meg eszic, kigyonac, gyilknac, varas békanac merget kergeti. kikergeti az korságot, és minden fekélyec ellen szolgál.« (Peechi Lukach:

Az Keresztyen Szuzeknec Tisztes Koszoroja, 1591.)

4. **Menyegzői lakodalom.** Értékes néprajzi vonatkozások: a) »A Táncz gyakrabban ott szokott lenni, az holott istennek hálákat kellenék adni..., a menyegzői lakodalomban..., alig vagyon egy menyegző, vagy más egyéb vendégség, a melly Tánczsal nem rökesztik-be. A lakadalmakat ma vendégségnek sem tartják, ha a fekete sereg Tántzát nem pengetik és nem ugorgyák..., csak Tor az, s nem Menyegző, az holott nem ugorhatnak, s tánczolhatnak.« (Szent-Péteri István: Táncz-Pestise... Debreczenben, 1697.)

b) »Valemeli lakodalomban nem tánczolhatnak, azt lakodalomnak sem tartiak, ha Tánczra indulnak pedig adki effélét az elot nem latot volna, azt tudna, hog mind meg duhettenek es meg bolondultanak.« (Gaspar Deczi Tolnai: Az Utolso üdöben egineheni regnalo bünökrol, Váradon, 1584.)

c) »A menyegzőkben gyakran vőfélykedel,
Lármás bokkrétával tántzolsz, s legénykedel.
Tudom függ-le arról kukoritzás sarlang
Mert a lakodalom így ékes, s a farsang.«

(Gvadányi József Donits Andrásához írt levelei válaszaikkal. Kiadta Cs. L. J. László Nagy-Szombatban, 1834.)

5. **Tőkét húzni:** »Hány agg-Legény húzott tőkét maga után?« (Ugyanott.)

6. **Boszorkány-téj:** »Azért is jól tartám őt boszorkány-téjjel..., mert didergett, fázott.« (Ugyanott.)

7. **Farkasnyakat vonni:** Gyermekjátékaink történetéhez értékes adalék: »Mégpártolsz ezektől, s Farkasnyakat vonsz vélek.« (Czeplédi István: Barátságai Dor-galas, Kassa, 1663.)... »...mindenkoron farkas nyakat vonszon« (Pataki Fusus

János: Királyoknak Tukore, Bártfán, 1626.)

8. **Töltözni:** falni, enni: »Nyavalyát szerez az toltozes.« (Ugyanott, Található ebben a könyvben egy horatiusi idézet, illetőleg fordítás is:

»Nunc est bibendum...
 Jó társaim, mostan íól kel laknunk,
 mostan szabad lábbal a földet kerengve
 taposván nyomdálnunk, mostan vagyon
 idefe Saliusok módgyára fris
 étkekkel az Isteneknek ágyokat felékesítsuk...«

9. **Próba:** »Igen széles értelmű szó..., vétetett ez a szállásnak formája az ötvösöktől, kik bizonyos kövel szokták a *matériálét meg-próbálni.*« (Palótzai György: Lakodalmi köntös, Kassán, 1777.)

10. »**Pápistai inneplések:** a) »*Sztaniszló napja*, melly hol 8, hol 7 Maji esik és edgy Lengyel-orrszági Sztaniszló nevű puspok tisztességére ünnepeltetik.«

b) *Medardus napja*... felole azt tartják, hogy ha ezen az napon esso leszen, harmincz napig valo essot jelent...«

c) *Szent László király napja*, »az kinek testét mikor halva Váradra vinnék, az vívok aluván az szekeren, o magatol szinten Váradig mene.« (Comaromi C. György: Papista Ujsaga... Colosvarat, 1670.)

11. **Sátoros ünnepek babonái:** »A' kik a' 3 Sátoros innepeken babonáskodnak:

a) Mivel *Karátson napján* jeges vízben mosdanak, szalmával házaikat bétöltik, 's azon, nem ágyokba' feküsznek, mint a Rátzok, s más némelly keresztyén nevet viselők. Asztalaikat kalátsal, mézzel, borral éjtszakán az Angyalok számokra meg-raják, egész éjtszaka tüzeiket bé nem takarják, barmaikat szénával tartják, két Karátson közben nem fonnak, sütnék...«

b) »Nagy Pénteken ételbe s italba válogatnak.«

c) »Husvét napján, hogy meg nem röhedzenek, meg-ferednek...«

d) »Pünköst napján ez vagy ama nyavalya ellen füveket ásnak, szednek, szaggatnak...« (Martonfalvi György: Keresztyéni Inneplés... Kolosvárott, 1700.)

12. **Kotzkrajtzározni-szekertézni:** Népetimológia. »Egy katona, aki már sok izben elszökött, a hadi törvény által kötélre ítéltetett. Midőn már a hóhér a szegre felakasztotta, imé elszakad a kötél és a katona talpra esvén, ott álldogál. *Ezen el-kezd a hóhér kotzkrajtzározni, szekertézni*, mondván: no, így még tellyes életbenem nem jártam.« (Kassai Uj és Ó Kalendárium, 1799-dik Esztendőre.)

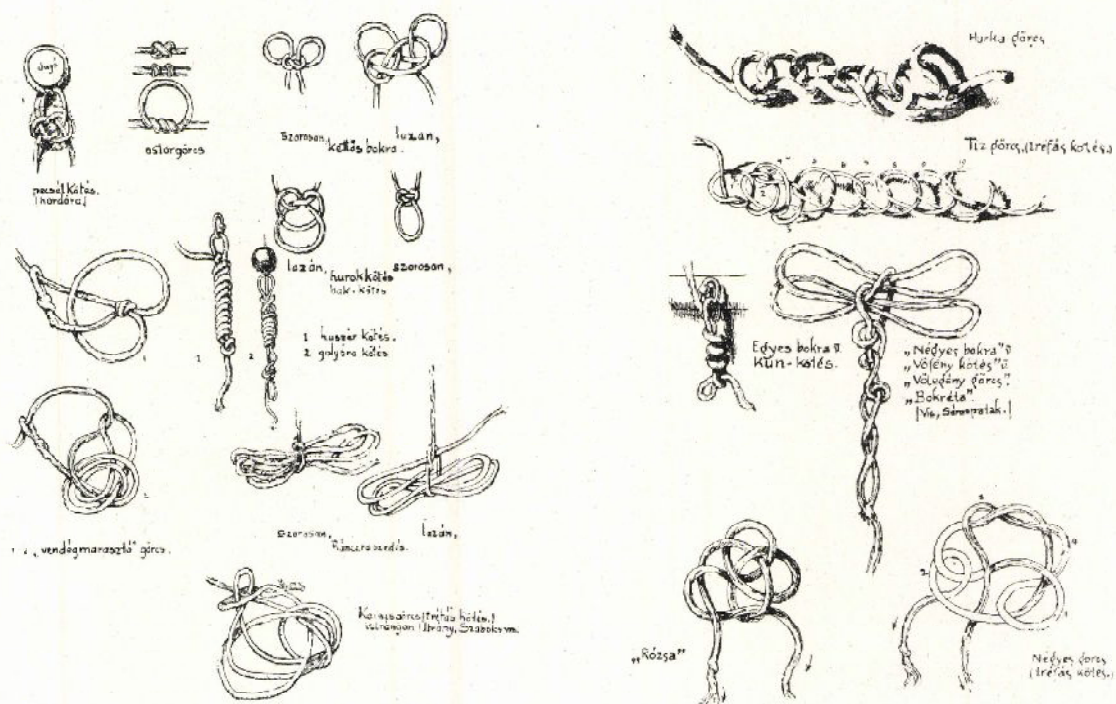
13. **Fondor:** »Elszomorító példa, hogy hantjait a nagybajomi ref. temetőben nemhogy sírkő, de még a legegyszerűbb *fondor* sen jelzi... *Fondor:* az elhalt hit-társainak sírjait jelző *főliratos faoszlop.*« Vö. Figyelő [Albafi]. 18. k. 100. Bartha: Emlékbeszéd Pálóczi Horváth Ádámról, 1905. Kézirat. Pataki kv. 2135.)

14. **Verő:** Egerben van: Verőszala és Árnyékszala. Verőszala: napos, a nap-sütést élvező... Egerben és környékén él még: *verődik, kiverődik*, 'kisüt' jelentésben. Egy *almári* pásztortól magam is hallottam egy borús kora reggeli napon: »Nem lesz eső, nemsokára *kiverődik.*« (Vö. MNy. 49:466.) Saját gyűjtés.

15. **Pajktárs:** »Sérgius eretnek paik-társaságában el-törte igáját...« (Csúzy: Zengedező Sip-Szó, Posenban, 1723.)

16. **Kojtol:** »Ez az ige *kojtol*, mely tudtomra egy szótárunkban sinsz ugyan feltéve, de él a köznép szájában az Erdőháton, s Ágyán, hol ha a gyermek a kandallóban a tüzet fujkálja, s az által a szobában füstöt tsinál, így szólítja meg anyja: ne *kojtolj*...« (Kerekes Feretz: Értekezés és kitérések... Debrecenben, 1836.) Ez a szó különben ma is él az *egri* és környéki (*Tállya, Maklár*) nép száján. »De tele *kojtolták* ezt a kupét!« Saját gyűjtés.

17. **Török muzsika:** »...az úgy nevezett Generalis házhoz a kirendelt szál-lásra érkezett meg (a főispán), a hol a Nemes város *Török muzsikája* tisztelte. A hosszas *Török muzsika* után a nagy vatsorához ültek...« (Hazai s Külföldi Tudósítások. 1822/11:82—83.)

Népi kötések
vö. 20. Népi kötés nevek

17. **Szent Iván tüze:** »...ennek az oromnec jelentésere szoktanac Szent Iuan^e estin szerte szerent tuzet rakni...« (Telegdi Miklós: Az Evangéliumocnac... Magyarázattyánac Harmadic Része. Nagy-Szombat, 1580.)

18. **Tikmony:** »...s ot mit egy *Tikmon*^e sultig beszélvén, mene a Vezérsátorában.« (Czeglédi István: Az Ur frigy szekrénye előtt... Colosvarat, 1670.)

19. **Szentvér:** »Secunda est in *Iviges*, alias super imaginem *Zent wér képe*..., cui a Septemtrione adiacet vinea Altaris Corporis Christi...« (Liber S. Johannis [1643.], »Az Egri Főegyház Szent János Könyve.« Kiadta: Kandra Kahos, Eger, 1886.)

20. **Népi kötés nevek:** pecsétkötés (hordóra), ostorgörccs, kettősbokra (szorosan, lazán), hurokkötés, bak-kötés (lazán, szorosan), huszárkötés, golyórakötés, vendégmarasztaló görccs, ráncraszedés (szorosan, lazán), kocsisgörccs (tréfás kötés) istrágon, hurkagörccs, tizgörccs (tréfás kötés), egyes bokra v. kun-kötés [1], négyes bokra v. vőfénykötés, v. vőlegény görccs, bakréta, rózsza, négyes görccs (tréfás kötés). Az adatok Zemplén és Szabolcs megye falvaiból valók. Néhai Deák Geyza pataki tanár rajzai be is mutatják az egyes kötések. A tárgy és a név együtt megkönnyíti az egyes kötések értelmezését, illetőleg leírását [2].

21. **Untercikk:** Zemplénben, a Tokaj-Hegyalján él ez a szólás is: *Ha nem tec-cik, untercikk*. Az évődő gyerekek száján hangzik el leginkább, s bizonyos mozgás is kíséri: a hátulsó felét is megmutatja gyerektársának. Ebben a mozzanatban magyarázatját találjuk e szólás keletkezésének is. Szerencs környékén untercikknek hívják az inget. A német vásárosoktól tanulták meg ezt a nevet. A csúfolódó gyerek az ingjét is felemeli, amikor mondja: *Ha nem teccik, untercikk!* Saját gyűjtés.

22. **Oláh ecet:** »Erős, mint az Oláh ecet ez a consequentia« (gyenge, hibás). (Pázmány: Jo Nemes Varadnak gyenge Orvoslasa, Posomban, 1630.)

23. **Eceten lenni:** A házasságtörő asszonyhoz ellátogatott a szeretője, de »midőn legjobban volnának az etzetenn«, megérkezik a gazda. (Magyar Hírmondó: 1785, 810.)

24. **Kovát cserélni:** »Máramarosban két ember megindulván medve vadászni... távolról meglátja edgyik a másikat hajlongva bujkálni a gaz között s azt gondolván, hogy medve, úgy meg-lövi tzimboráját farba, hogy szegény azt sem mondhatá: tseréllyünk kovát.« (Magyar Hírmondó: 1786, 13.)

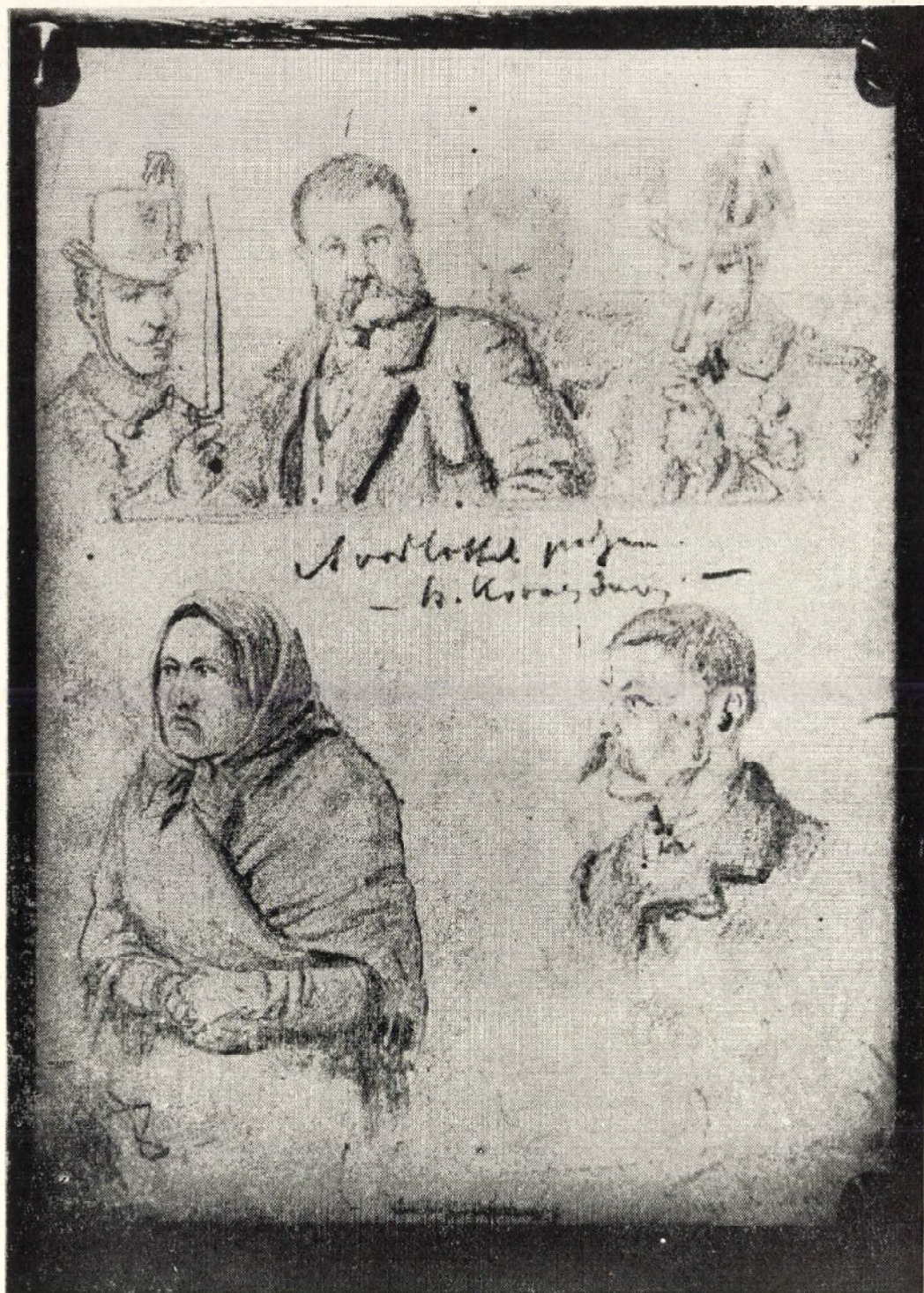
J E G Y Z E T :

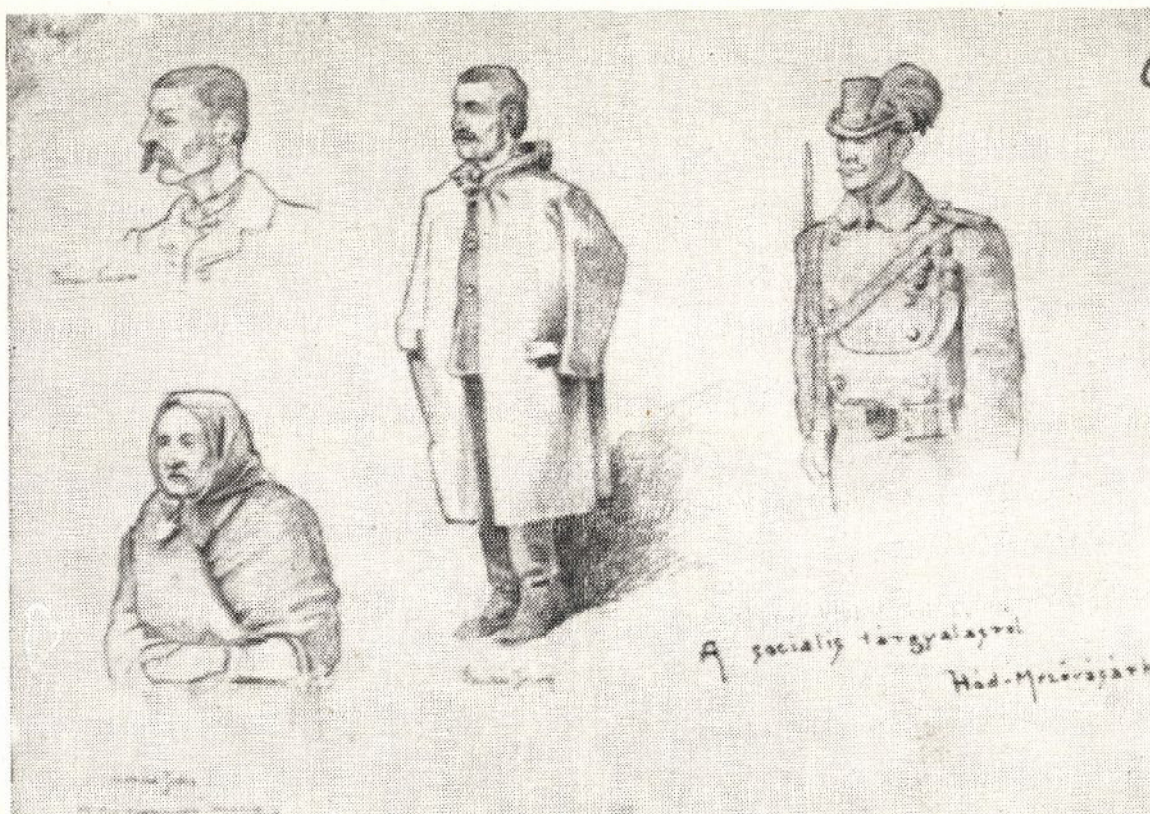
[1] Kun-kötés. Vö. Bessenyei Sándor: Elveszett Paraditsom... Kassán, 1796, »... midőn Nagy Sándor, kinek fele-nevét viseled, midőnn az Orakulum a kun-kötést (nodum Gordium) eleibe-tette, nem sokat tétovázott.«

[2] Deák Geyza 1925-ben a Magyar Néprajzi Társaságban előadást tartott »Ősi elemek a magyar díszítőművészetben« címmel. Ebben a kéziratban maradt munkájában az egyes népi kötések is megvizsgálta, s ezt írja: »A nép... a fonalak játékat, a kötések hasznát, csinját-binját a mai mindennapi életben is ismeri, s előszeretettel foglalkozik vele.« Vö. meg.: Magyarság. 1925. ápr. 4. sz.

Egykorú rajzok Szántó Kovács János perének szereplőiről

Igen értékes rajzokat találtam a volt pataki tanár, *Deák Geyza* hagyatékában. Az 1890-es évek fontos eseményeit, azok szereplőit örökítette meg vázlatkönyvében. *Deák Geyza* méltatlanul elfeledt alakja a magyar tudomány- és művészettörténelemnek. Értékes néprajzi tanulmányait külön kötetben is érdemes lenne

kiadni. Vázlatkönyveiben található dokument rajzai meg egyenesen forrásértékűek a kor társadalmi, történeti, művelődésbeli eseményeinek teljesebb megértéséhez. Deák Geyza hagyatékából most két forrásértékű rajzot közlünk. E rajzok megőrzik a Szántó Kovács-per szereplőit.

Egyik rajzának hátlapjára jegyezte fel a perben szereplőket: Szántó Kovács, Zsarkó Ferenc, Béni Sándor, Nagy János, Borsos Sándor, Kenész Pál, Kovácsné, Sz. Lukács Julia, Banga Sándor, Benkő József. A két rajzon Szántó Kovács, Lukács Julia, Béni Sándor és Benkő József képei láthatók. Az sem véletlen, hogy Deák Geyza a hatalom jelképéül melléjük rajzolta a csendőrök portréját is.

Közlő: Dr. Bakos József.

Kortársi megemlékezés Adyról

Ady Endre születésének nevezetes nyolcvanadik évfordulóján tartott budapesti ünnepi emlékestnek legfőbb értéke és érdekessége volt, hogy azon Adynak ma is élő legjelentősebb kortársai rövid megemlékezés elmondására kaptak lehetőséget. Nagy kár azonban, hogy az ünnepi est ilyen mozzanatairól a sajtóban csak pársoros tudósításokat olvashattunk.

Eppen ezért nemcsak megtiszteltetésnek tartjuk, hanem az említett hiányság pótlására történő első lépésnek is, hogy itt most közölhetjük Földessy Gyulának az ünnepi esten elmondott felszólalását.

Földessy Gyula ma már vitathatatlanul az Ady-filológia megteremtője, akinek kutatásai és eredményei most kezdik szélesebb hullámokban megtermékenyíteni irodalomtudományunkat. E rövid felszólalásában is több olyan adalék van, amely nem közömbös az Ady-kutatók számára, és amelyet egyelőre másutt nem is igen lehet megismerni.

Találkozásaim Adyval

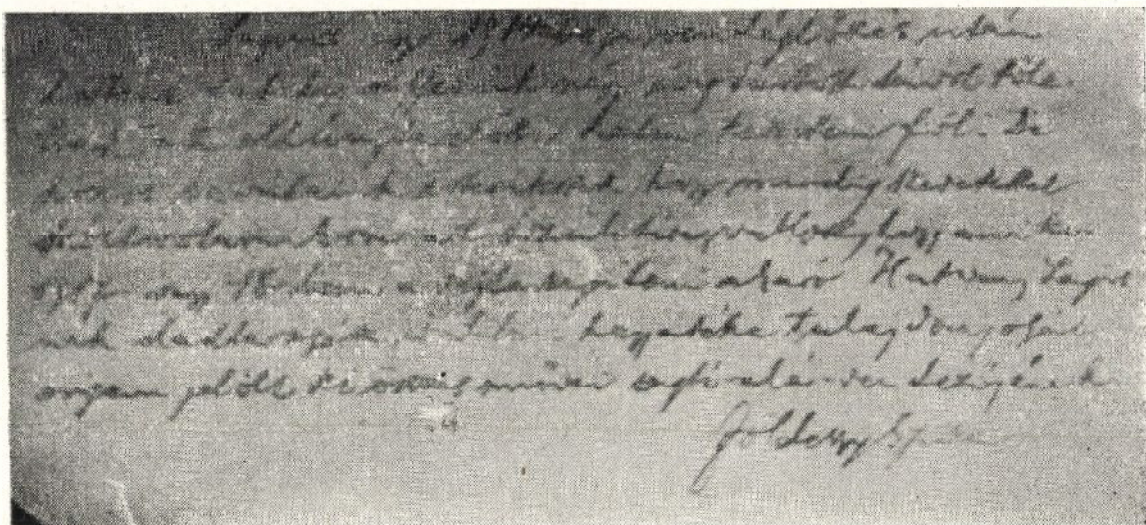
»Közös tanár- és íróismerőseinktől Ady már 1903-ban hallotta, milyen hódolatos híve vagyok. Ezért mikor megírtam neki, hogy szeretnék vele személyesen megismerkedni, megüzentette, mikor látogassam meg. Első találkozásunkkor hosszabban elbeszélgettünk a tőlem is jólismert váradi társadalmi viszonyokról, majd régiebb és újabb költőinkről, különösebben Petőfiről és Komjáthy Jenőről. Bensőbbé akkor vált a barátságunk, mikor 1911-ben egy hosszabb Petőfi-tanulmányomat e sorokkal ajánlottam neki: »Tisztelettel küldöm e füzetemet Ady Endrének. Mikor a múlt sokáig nem értett legnagyobb költőjéről emlékezem: őszinte és bátor hittel akarok tanúságot tenni a ma annyiszor megcsúfolt legnagyobb költője, s életében, költészetében is leggazdagabb hitű, legprófétább, legigazabb magyarja mellett.«

Ady 1911. őszén öccsével együtt jött el hozzám. Nagy meglepetésemre arra kért, rendezzem sajtó alá 1910 óta felgyűlt költeményeit, s válasszam ki ezek közül azt, melynek címe a legmegfelelőbb volna kötetcímmül is. Ady határozott kívánságára vállalnom kellett ezt a megtisztelő megbízást. Rövidesen nagy buzgalommal végeztem el ezt a munkát a ciklusos összeállítással együtt, s ő mindezt teljes egészében jóváhagyta. Ez a kötet *A menekülő Élet* volt. A következő év költői termését is én állítottam össze, s belevettem az Adytól kifelejtett verseket is. Ennek a kötetnek nevéként — egy abban lévő verse után — *Ki látott engem?* címet javasoltam. Ady ezt túlhangosnak találta. De amikor én azt feleltem rá, hogy ő egész költői magatartásában mindig túlhangos volt, mosolyogva nyugodott bele s a versciklus beosztásomat is helyeselte. E kötet nyomdai ellenőrzésekor jóleső meglepetéssel olvastam, hogy Ady, aki maga is átnézte a kiszedett szöveget, a kötet legelső versének címe alá ezt írta: »Kedves, jó Földessy Gyulának, az Ady-versek poéta-adminisztrátorának.«

Ezután gyakrabban járt el hozzánk. Jó volt vele együtt lenni, s hallgatni tréfálkozó, kötődő beszédét, különösen, mikor többen voltunk együtt. Olykor kérte zongoraművészno feleségemet, játsszék neki Beethovent. Egy ízben, az Appaszszionata meghallgatása után mutattam neki egy Beethoven portrét. Hosszasabban nézegette, majd így szólt: »Azt mondják, hasonlítok rá. Az én szám is úgy biggyed le, mint az övé. Mindketten sokat sírtunk.«

Sajnos, egy 1914-évi vendéglőzés után történt fatális afférunk négy évig tartott távol tőle. Csak az elhunyt előtti héten kerestem föl. De közös barátaink értesítettek, hogy mindig szeretettel szolt rólam. Erre az érzületére vallott az is, hogy amikor 1917 vagy 18-ban a rajta segíteni akaró Hatvany Lajosnak eladta egész irodalmi hagyatéka tulajdonját, engem jelölt ki összes művei sajtó alá rendezőjének.

Földessy Gyula.«

Közli: Pataky László.

Két Tánácsics-dokumentum

Egerben él Tánácsics Mihály dédunokája, D. Gy.-né. Emlékei között két értékes dokumentumot találtunk. Ezeknek az adatoknak adunk most nagyobb nyilvánosságot. Az egyik: *Kossuth levele Tánácsics Mihályhoz*. Ez a levél értékes adatokat szolgáltat egyrészt Kossuth és Tánácsics viszonyának igazabb megrajzolásához, másrészt Kossuth őszinte vallomásában kapott élet- és lélekrajzi vonatkozásaiiban is forrásértékű.

A másik dokumentum *Tánácsics Mihálynéhoz írt levél*, melyben a Tánácsics családja részére gyűjtött pénz sorsáról van szó. Mindkét levél a dédunoka birtokában van.

I. Kossuth levele Tánácsics Mihályhoz

»28 Via Bertholet, Turin, April 9kén 1872. Uram Barátom! Martius 29kéről kelt becses levelére van szerencsém válaszolni. Igen is én kaptam volt egy német levelet Dr. Tachmintis aláírással, melyben az előttem teljesen ismeretlen levélíró azt adta elő, hogy ő görögországi repuklikánus kivándorolt hazájából Éjszak Americába, de onnan republikánus létére átjött a Monarchikus Magyarországra azon reményben, hogy hivatalt fog kapni az Andrássy ministériumtól, de bizony neki Andrássy nem adott semmit, tehát vissza akarna utazni Americába, pénze nincs, folyamodott fűhöz fához, többek közt az országgyűlési baloldali körhöz is pénz segélyért, de (természetesen) nem kapott, ezt ő a megbukott kormányhivatal hajhászó annak tulajdonítja, hogy Magyarországon nincsenek igazi demokraták, mert neki nem adnak pénzt: tehát jónak látta hozzám fordulni azon 'szerény' követeléssel, hogy küldjek neki legalább három négyszáz forintot (csak!) ... s egy-szersmind eszközöljek ki számára a republikánus cluboktól is pénzsegélyt. Ily forma volt a csodálatos levél tartalma. 'Andrássy nem adott hivatalt, hát Kossuth adjon pénzt.' — A logica szép, ha Istentől van.

En igen sok pénzsegélyt kérő levelet kapok, nem tudom miként történik, hanem sok embernek nem fér fejébe, hogy aki egykor Magyarország kormányzója volt, az szegény ember lehessen. Alkalmasint saját hajlamaikról varrván rém hímét, azt hiszik, hogy nem vándoroltam ki a számkivetésbe a nélkül, hogy a vándorbotom végére akasztott batyuba beletuszkoltam volna néhány milliót az ország pénzéből, tehát juttathatok a prédából boldognak boldogtalannak.

Sok dolgom volna, ha az ily nemű levelekre mindig felelnék. S úgy tapasztaltam, hogy ezt nem is tanácsos tennem derűre borúra. Nem egyszer történt, hogy visszaéltek levelemmel. Mutogatták nem válaszsom tartalmát, hanem azt, hogy velem levelezésben állanak s ezt jó hiszemű emberek kizsárolására használták fel.

Szabályul vettem tehát fel, hogy ismeretlen segélykérőknek csak akkor válaszolok, ha előleges tudakozódásaim nyugtatólag ütnek ki. Tachmintis úr felől nem szerezhettem semmi felvilágosítást, mert ő még csak adressát sem adta tudtomra, hanem tekervényes utakat jelölt ki, melyeken a kért pénzt kezéhez juttathatom. Ez és a levél különös tartalma, mely csaknem egy rossz tréfa színét viselte, okozták, hogy a Tachmintis aláírású levélre nem válaszoltam. Ezeket csak az Ön személye iránti tiszteletből említem saját tájékoztására. Dr. Tachmintis úrnak csak annyit kérek tudtára adni, miszerint én hajlandó vagyok levelét annak tulajdonítani, hogy helyzetem felől nem jól van informálva. En egy szegény száműzött vagyok, ki a számkivetésben fáradtságos munkám után éppen csak annyit voltam képes megakartatni, hogy senki kegyelmére nem szorulva tengődhetem függetlenül, de szegényesen. A míg szerezhettem, soha sem tagadtam meg segéd jobbomat szenvedő felebarátomtól. De itt, Olaszországban nem szerezhetek. Megtakarított filléreimből kell élnem, s ez oly kevés, hogy ebből egy fillért sem szakíthatok el nagy rövidségem nélkül, annál kevésbé százakat. En hát kérését nem teljesíthetem. Aztán a világtól egészen visszavonulva élek. Clubbokat nem látogatok, nem is tudok semmi oly clubról, melynek Tachmintis úr kérelmét bejelenthetném, s igazán szólva nem hiszem, hogy legyen oly republicanus club a világon, mely azt: hogy Tachmintis úr azért veszi igénybe a republicanus club erszényét, mert a Magyar Királyi Miniszterektől nem kapott hivatalt, alapos motívumnak tekint-

28 Via Bertholet
Turin April 9th 1872

Uram Barátom

Marcius 29-én kelt becses levelére van szé-
renesim válaszolni

Igen is én kaptam volt egy német levelet
Dr. Tschmentis aláírásával melyben az elöttm
seljesen ismeretlen levelére azt adta elő,
hogy ő görög és régi, republicanus hívó és
volt hazájából Észak Amerikába, de onnan
republicanus lettére átjött a monarchikus
magyarországba azon reményben hogy
hivatalt foglalni az Andrássy miniszteri
unánsól, de bizony nelli Andrássy nem adott
semmit, tehát vissza akarna utazni Ame-
ricába, pénzre, névre, folyamódra, fűhöz,
fához, többek közt az országgyűlési bal-
oldali körhöz is, pénz segélyt, de (szerintem
szélesen) nem kapott; ezt ő a megbeszél-
tett reménykeltéssel, hátrahagyva annak tulaj-
donosja, hogy Magyarországon miniszteri
igazgatói demokracián, nem nelli nem adnak
pénzt, tehát jónak látta hozni a földmű-
vőket „szeregy” hívó szelvével, hogy hűdjék
neli legalább hárolni négy ezer földmest-
(csatl.) - - és egyezzen mind csatlósok
le számára a republicanus klubtól
is pénz segélyt.

Ily forma volt a csodálatos level ca-
salma. „Andrássy nem adott hivatalt,
hát Kossuth adjon pénzt” A logika szép
ha ilyenről van.

En igen sok pénz segélyt hívó levelet kapok
nem tudom mihez foglani, de én is sok
emlékszem nem felejtém, hogy a ki akkor
magyarországban ma nyitja volt, az
szegény ember lehessen. Alkalmasint
saját hajlamaitól várva rém kímét
vélte hisz, hogy nem vándoroltam ki a Siem
hivatalból a nélkül hogy a vándorbotom
végére akasztott banyuba bele tudtolta
volna

A republicanizmus meggyőződés. Dolga's nem
mialkotny míg az Americaiak lassajára
sem.

Ennyi Jackmanis is kirelmére

Önnel Barátom Jánosnak Barát
úgy értesít a legőszintebb barátsággal
visszatértem.

Jól esett kire írósáx látnom, s benne
örvendezes bizonyoságot annak hogy
Szemmel Jánosnak hála, jól vannak
örvinez bántással hiszem a szavain
csatlendogot, mely Önt is abban fenyő
gette, a minül Schiller azt írja: hogy
„sterben ist nichts, doch leben und
nicht sein das ist ein Unglück“

Szavemből örvendek, hogy Önnel
veltem egyútt sok bú és szenvedésben
megőszült fejezől e vessily ellett
háziava. Legyen áldott érte a minden

Ha ezekkel tudnom, hogy Ön CSA
ladyával egyútt is megősziben van
Mia hogy ne is lehetne!

Köszönöm jó kívánságait. En az
ilete becses nem helyek. Nagyon
meguntam élni, igazán lifaraltnak
arilete csak a De a mig élek
az egénység a legnagyobb magán
hincónek tartom. Istent csak a
meg az Önnel a mig él. bár lát
nőt meg mig halálunk előtt az
a mi hájdlónak nincs. De a mi után
munkások hon soványunk, a va
lődi szabadságot a független hála
kann.

Üdvözlöm Önt a barátságos ba
rátsággal

Köszüth
3

hetné arra, hogy a szegény emberek filléreiből magasabb czélokra összegyűjtögetett társadalmi pénztárból neki útiköltséget utaltványozzon. Nincs olyan Coöperative társulat a világon, melynek szabályai ezt megengednék. Különben mint mondtam, én semmi clubbal nem állok viszonyban. Tachmintis úron tehát semmiképp sem segíthetek. — Van fájdalom elég nyomor szemeim előtt — azon sem segíthetek, bár szeretnék segíteni. Ha Tachmintis úr igénnyel gondol bizni a republicanus America pártfogására, legjobban fogja tenni, ha az Egyesült Államok bécsi követe, vagy Pesti Consulja útján iparkodandik ingyen átszállításra szert tenni valamely állami hajón, mely (másként ez gyakran történik) a Földközi-tengeri állomásról haza utazik. Ezt tudtomra meg szokta tenni az Egyesült Államok kormánya, ha a folyamodó személyiségében s körülményeiben az ily kedvezményre okszerű alapot talál. — De a republicanus hitvallomást még America sem tekinti motivált igénynek arra, hogy valakinek pénzt adjon. Pedig azoknak pénzüik is van, s republicanusok is, kik nem mennek királyi ministerekhez kérni. A republicanizmus meggyőződés dolga s nem utaltvány még az Americaiak császára sem.

Ennyit Tachmintis úr kérelmére. Önnek Barátom Tácsics szives üdvözlét a legőszintébb barátsággal viszonzom. Jól esett keze írását látnom, s benne örvendetes bizonyoságát annak, hogy szemei Istennek hála jól vannak. Őszinte bánattal kísértem a szerencsétlenséget, mely Önt épp abban fenyegette, a miről Schiller azt írja: *hogy sterben ist nichts doch leben und nicht sehen, das ist ein Unglück.*

Szíremből örvelek, hogy Önnek velem együtt sok bú és szenvedésben megőszült fejről e veszély el lett hártva. Legyen áldott érte a tudomány. Ha érdekel-e tudnom, hogy Ön családjával együtt jó egészségben van? Már hogy ne érdekelne! Köszönöm jó kívánságát. — Én az életre becsét nem helyezek. Nagyon megúntam élni. Igazán kifáradtam az élet terhe alatt. De a míg élek, az egészséget a legnagyobb magán kincsnek tartom. Isten tartsa meg azt Önnek, amíg él, bár látnók meg halálunk előtt azt a mi fájdalom nincs, de a mi után mindketten hön sóvárgunk: a valódi szabadságot a független hazában.

Üdvözlöm Önt testvéries barátsággal,

Kossuth.

II. Gleniczky Sándor levele Tácsics Mihálynéhez

»Tekintetes Tácsics Mihályné asszonynak Budán a várban fortuna utca 59. K. szám.

Mélyen tisztelt Asszonyom!

Bocsánatot esdve, hogy folyó évi jan. 29-ről kelt, engem nem kis mértékben szomorító soraira csak most válaszolok, bár, kiment bátyám levele, melyből tisztelt Asszonyságod értheté, hogy Posner G. úr nagy szolgálatot tett tisztelt Asszonyságodnak, úgy mint nekem is, bár a gyanúsítás kelleimetlenül lepett meg.

Áll, hogy tisztelt és hazafiságáért igen kedvelt férjének balsorsa engem igen meghatott, az első felszólításra, mely nekem Szerényi Ede barátom által juttatott a bátor és nagy hazafi boldogtalan családja részére pénzsegélyt hogy gyűjtsek, két jó hazafitársom segélyével 56 vagy 58 frtokat (nem tudom már egész bizonyossággal) gyűjték itt helyben és azokat nevezett Szerényi Ede barátomnak személyesen kézbesítém illető helyre való juttatás végett, ki is engem az összeg kitétele nélkül általánosan nyugtatott, én e nyugtát két gyűjtő társamnak bemutatván leszámoltam, s nyugodtan valék azon öntudatban, hogy sieték szerencsétlenek segélyére tehetségem szerint,

de mennyire lepettem meg Tisztelt Asszonyságod január 29-ki levele által, ki nem fejezhetem, és mivel a rossz hírt legkésőbb tudja meg az, kit az leginkább érdekel, csak a levél által felébresztetve tudósíttattam jobb embereim által, hogy Posner G. úr híreszteli, hogy én a Tácsics részére szedett pénzt eltékoztaltam! Posner úr jó híreimen rágódni a lefolyt alkotmányos tisztválasztástól soha sem szűnt meg, de oly bárgyunak és rossz akaratunak még sem tarthatnám, hogy fel merjen tenni róllam ily galádságot, ki 6 éven át mint a helybeli takarékpénztárban e milliónyi

vagyont becsülettel kezeltem, ki mint a magyar biztosító társaság ügynöke évenként 20—30 000 ftnyi reám bízott pénzt kezelek, ki 35 éven át e helyen élve ez idő alatt becsületem szennytelen fentartám és én 56 vagy 58 ftra szoruljak rendezett vagyoni állásom mellett, meglopjam az ügyefogyottakat, meglopjam a hazafias adakozókat!

Szerényi Ede, ki most Mgs. Gróf Károlyi Ede úrnál titoknok és Radványban lakik (utolsó posta Filkeháza) általam személyesen kérdőre vonatván a pénz hova fordítása felől, avval válaszolt, hogy ő igazolni fogja magát, ő ezen összeget egy pesti aláírási ívre írta és átadta a gyűjtőnek, mennyiben leendő igaz ez állítás, megmutatja az igazolás, de nekem Szerényi hazafiságán kételkednem eddig nem szabad, mert példa nélküli hazafinak ösmerni tanultam, megígérte, hogy Tisztelt Asszonyságnak irand e tárgyban, mit ha nem tett volna eddig, kérném Tisztelt Asszonyságodat, őt haladéktalanul igazolásra felszólítani, melyet ha nem teljesítene, vagy nem tudna teljesíteni, én a Grófját kérendem meg az igazság előtüntetésére. Addig is meg Posner G. úr Tisztelt Asszonyságod által felleendő világosítva az ügy állásáról, kérném lenne szíves engem tudósítani Szerényi úr igazolásáról, akár ezt már megtevé mostanig akár nem, mert Posner úr gyanuszkodását azon gyenge elméjű könnyen hívők előtt meg kell döntenem, kik saját magokról következtetve és ítélve maig nem világosíthatlak fel arról, hogy én ily galádságra mint multam, mint jelenem bizonyossága szerint képtelen vagyok. Elvárva becses választ, tiszteletteljesen maradok

készségese Gleniczky Sándor.

Kassán 1862 Mártzius 2n.

Közli: Dr. Bakos József.

Móra Ferenc ismeretlen levele

Móra Ferenc levele a Pesti Hírlap 1934. január 28-i számában megjelent Jubileum című tréfás karcolatával kapcsolatos. Id. Tomka János a karcolat elolvasása után — az ől tört részeivel való számolás bonyolult mesterségétől elvárásoltan — nyomban Mórához, kedves írójához fordult felvilágosító szóval. Erre vonatkoznak a levél bevezető sorai.

Móra mélységes emberszeretetének, romlatlan, tiszta szívének újabb bizonyossága ez a levél. A betegeskedő, utolsó napjait élő Móra sorai ezek, aki szenvedéseit is legyőzve, válaszol kedves olvasójának, de szívbeli kívánsága szerint a püspökladányi útra, az író és olvasó nagyszerű találkozására, a Tomka-család meglátogatására már nem kerülhetett sor a »bizonytalan holnap« miatt.

A levél eredetije id. Tomka János birtokában van, aki 1922 óta Móra napilapokban megjelent írásait ma is szeretettel és féltve őrzi.

Küldi: Móra Ferenc. — Nagys. Tomka János úrnak vízmester, Püspökladány, Szl. Imre herceg út 17.

Sz. 1934. I. 31.

Kedves jó Uram!

Oly rossz számoló vagyok még pengőkben is, hogy a családom mindig félt, ha kasszát kezelek, mindazáltal annyit sejtek, hogy az öllel nem úgy számolok, mint én írtam, természetesen nem is volt egyébnek szánva, mint fűszernek a száraz témába. Utólag azonban nagyon örülök neki, hogy elkövettem, mert hiszen annak köszönhetem kedves sorait s egy régi jó emberem kézszorítását. Most pedig, mikor váratlan estém hirtelen minden fényt összeszededget fukar kezével, amit az élet napja eddig rám tékozolt, kétszeresen jól esik sütkéreznem — addig, míg lehet — az igaz embereim szeretetében s úgy látom, ha azon múlna, nagyobb kort élnék, mint a százesztendőös jövendőmondó.

Akárhogy bolondítom az írásaimmal a népeket, Uram, sajnos, nagyon beteg ember vagyok s hónapok óta többet szenvedek, mint valaha. Igéretet persze, mikor a holnapom is bizonytalan, én nem igen tehetek, legföljebb kívánságot fejezhetek ki. S nagyon szívbeli kívánságom, hogy én egyszer kiszállhassak Püs-

pökladányon, megsímogathassam a kis Tomkákat s apjukkal elbeszélgethessek a vízmesterek hol volt, hol nem volt dolgairól.

Ismeretlenül is régi barátul köszönti öreg szolgája:

Móra Ferenc.

Közli: Berzy András.

Kossuth Lajos ismeretlen levele Horváth Mihályhoz

Az alábbi levelet Kossuth Lajos az ugyancsak emigrációban élő Horváth Mihályhoz intézte, aki különösen az 1823—48. közötti korszak történelmének megírásánál gyakran kereste fel az emigráció tagjait leveleivel, hogy egy-egy esemény történetét hiteles adatok, a szemtanúk előadása és közlései alapján a történelmi igazsághoz híven, megközelítő pontossággal és hűséggel írhasssa meg. A levélből világosan kitűnik, hogy Kossuthhoz is ilyen jellegű kéréssel fordult s a szóbanforgó levél válasz erre a kérelemre.

Kossuth bevezetőül örömmel üdvözli az 1823—48 közötti huszonöt év történetének megírására vonatkozó tervet és szándékot, de tüstént fel is tárja aggodalmait azokkal a nehézségekkel és akadályokkal szemben, amelyekkel az emigráció körülményei között »egy contemporaneus történetírónak« meg kell birkóznia és küzdenie. A továbbiakban azokra a történeti kútfőkre hívja fel Horváth figyelmét, amelyeknek felhasználása nélkül — véleménye szerint — az adott korszak történelmének feldolgozását és megírását lehetetlennek tartja, majd Horváth Mihály felkérésére a Törvényhatósági Tudósítások törvénytelen betiltásával és letartóztatásával kapcsolatos eseményeket közli főbb vonásaiban.

A levélnek különösen azok a részletei értékesek számunkra, amelyek vallo-mással való közvetlenségükkel Kossuth emberi és eszmei magatartására, rendíthetetlen hazaszeretetére, politikai helytállására és szilárdságára jellemzőek s tisztánlátásának, következetességének és becsületes önzetlenségének fényes dokumentumai, de egyúttal élő cáfolatai is annak a Kossuth-portrénak, amelynek vonásai Horváth említett művében — haladó szemlélete és tudományos erényei ellenére is — Kossuth hatásának lebecsüléséből és a forradalmi politika félreértéséből eredően az események hálójában kibontakoznak előttünk.

A levél feldolgozása közben s nyomait kutatva az emigráció irodalmában, — megállapíthattam, hogy eddig még publikációt nem nyert, de Horváth »Huszonöt év történetét«-t böngészgetve és lapozgatva arra az érdekes megállapításra jutottam, hogy Horváth a levél egyes részleteit legnagyobbbrészt szószent, vagy egyes helyeken szövegi változtatással és kiegészítéssel átvette s csak egyetlen helyen használta fel idézet formájában, de itt sem hivatkozik Kossuth levelére. A levél szövegében ezeket a részeket kurzív szedéssel jelöljük.

»34. Via Academia Albertina
Turin Julius 8kán 1863.

Tisztelt Püspök úr!
Nagyra becsült Barátom!

Múlt hó 22kei becses levele késten jutott kezemhez, mert nőmmel öt hetet az Acqui fürdőben tölték, s Turinban szállás nélkül lévén leveleim az itteni posta hivatal szokásos rendetlensége folytán gyakran utat vesztek. Szombat óta vagyok Turinban. Körültem még mindig tart az elhelyezkedés zaja, zsibaja. Olly formán vagyok mint Schiller, midőn Don Carlos'át írta. Neki a szennyes sulykoló mosónék zörögtek bele phantáziája röptébe; nekem meg az olaszosan piszkos, poros szobák tisztogatói zavarják emlékezetem fonálát s a figyelmet melyet Ön becses levelének tartalma igényel.

Történelmének Vik kötetét egy reggel asztalomon találtam. Nem tudtam, hogy jutott oda. Klapka tábornokot utóbbi itt léte alatt nem láttam. — Fogadja Ön szíves köszönetemet megemlékezéseért, s nagy becsű küldeményeért. Ha még

eddig nem olvashattam, oka az, hogy örömet engedtem az élvezet elsőbbségét fiaiának, kik mohó érdekekkel rohantak neki az olvasmányoknak. — Most már rajtam a sor, épülni Ön criticus buvárkodásainak ez újabb gyümölcsén. Élvezni fogom: mint élveztem az előbbi köteteket, gyönyörrel, és haszonnal.

Nagy érdekekkel olvastam becses levelének azon részét, mely szándokára, nagy fontosságú munkáját az 1823—48ki korszakra kiterjeszteni, s az akadályokra, melyekkel küzdenie kell, vonatkozik.

E közleményt baráti bizalma jelének véve, tartozásomnak ismerem annak viszonzásaul, tartózkodás nélküli nyíltsággal ítélete alá bocsátani aggodalmimat.

Nincs az élő Nemzedékben Magyar, ki az Önéhez hasonló készséggel, s képességgel bírna megküzdeni az akadályokkal, melyek történelmünk contemporaneus korszakának megírását oly rendkívül nehézé teszik. — Tekintve mindazonáltal a kútfők hiányát, mely felett Ön méltán panaszkodik; — de tekintve különösen azt, hogy Ön külföldön ír, következőleg még ha az otthoniak nem volnának is oly hanyagok mint a minők, teljesen lehetetlen Önnek azon kútfőket használni, miket én a szándokba vett célra, nélkülözhetetleneknek tartok; meg kell vallanom, hogy a lehetetlenséggel szemben még Ön vastürelmében s mesteri kezeiben sem lelek elegendő megnyugtatót.

Aggodalmam nem a körül forog, hogy a mint Ön szerényen mondja, a munka nem lehet tökéletes; hanem forog a körül, valljon a fenforgó körülmények közt, lehetséges-e, hogy káros ne legyen.

Meg kell ez észrevételt magyaráznom.

Ön azon meggyőződésben van, hogy ha részletekre nézve, lehetetlen is külföldről tökéletes művet adnia, legalább a kor szellemét sikerülend a maga valóságában feltüntetnie, s hogy annál fogva, munkája jó úttörő lesz.

Én azt gondolom, hogy egy contemporaneus történetírónak inkább s egyenesen a tényeknek criticus összeállítása képezi kiválólagos feladatát — miszerint azok anyagul szolgáljanak a kor szellemének deductiójára, melyet én inkább későbbi írók hivatásának ismerek.

Ez utóbbit jobban látjuk a távolból — éppen mint a hegyet nem az látja jól a ki rajta van.

E tekintetben az újabb historicusok közt Macaulay remekelt; de miért remekelhetett? mert nem saját korát írta; — mert oly kort írt le, mire nézve a tény adatokat összeszedve készen találta.

A contemporaneus történetíró, éppen mert contemporaneus, kútfőül szolgál. — Az utánna következők okvetlenül ilyennek fogják őt használni; — s ha adatai hiányosak okvetlenül fonák irányban fognak haladni. — A contemporaneus író, ha munkája historicus része hiányos nem út törő, hanem út tévesztő.

De ez még kisebb tekintet. Nagyobb az hogy Hazánkban a csomó, mellyel korunk bajlódott még nem jutott megoldásához. Különösen pedig az egész történelmi mozgalom elválaszthatatlan kapcsolatban áll egy oly kérdéssel, mellyel folyvást függő, s melly körül felcsigázott szenvedelmek vannak játékban. — Ertem a nemzetiégi kérdést. — E szenvedelmek ellenében a contemporaneus történetírónak nyugasztalólag kell hatnia; s nyugasztalólag csak úgy hathat ha minden oldalról összeállítja az adatokat s így összeállítva czáfolhatatlan tényekkel — nem pedig adatok nélküli vélemény mondással viszi haza a hibákat az illetők házához.

Tények, kútfők nélkül, a kép mellyet a kor szelleméről adand, nyugasztalás helyett egy vagy más oldalon ingerelni fog.

Márpedig meg kell vallanom, hogy én absolute lehetetlennek tartom, hogy Ön itt külföldön csak távolról is megszerezhesse azon kútfőket, melyek hiányában én nem hiszem, hogy az 1823—48ki korszak történelmét megírni lehessen a nélkül, hogy a történetíró vagy tévedjen, vagy téveszszen. — Mi az a kútfő, melly nélkül, nézetem szerint lehetetlen az 1823—48ki korszak történelmét megírni? — A törvényhatóságok jegyzőkönyvei. — Ezekben van letéve Nemzetünk egész political, nemzetgazdászati, administrationális (s nagyrészből sociális) életének minden mozanata. — Oly történelmi kincstár ez, mellyhez hasonlóval a világon semmi Nemzet nem bír. — E kútfő még a mult időkre nézve is nélkülözhetetlen, a mióta csak vannak Megyei Jegyzőkönyvek — de különösen nélkülözhetetlen 1823 óta, midőn a Habsburg ház az Országgyűlésnek 12 éven át elmulasztásával (a mi az Aix La Chapelle-i, Bécsi Troppai, Lajbachi Veronai Congresszusok politicájában találja

kútfejét) a Nemzet szellemét eléggé elmálasztva vélvén az alkotmányos élet definitív elnyomására egy olly eszközhöz nyúlt, melly a Nemzet erkölcsi erejét új életre ébresztette fel; melly élet a következő években mindig növekedő erővel nyilatkozott a törvényhatóságok — különösen a Megyék működésében.

Már pedig az otthoniak, ha nem volnának olly hanyagok, mint a minők, Önnek sok más, szintugy nélkülözhetetlen kútfőket megküldhetnének; ilyenek például: az Országgyűlési naplók s irományok — az én Országgyűlési tudósításaim (miknek becsé abban van, hogy az 1832—6ki Országgyűlésen kezdték (Ön előtt bizonyosan ismeretes okból) a kerületi ülések azon fontosságra emelkedni, melly fokonkint az országos üléseket pusztá expeditionális hivatallá süllyesztette — (a ker. üléseknek pedig akkor még nem volt naplója) megküldhetik az én törvényhatósági tudósításaimat — későbből meg a Pesti Hírlapot, Jelenkor, s Világot, (a három fő párt orgánumát) — meg, az ellenzék és a kormánypárt szervezett testületi működésének resuméját, — meg Pest (akkoron vezér) Megyének az 1847 ki Országgyűlésre adott utasítását, melly a szabadelvű párt tendenciáinak legkimerítőbb tükröire — meg, Széchenyi Kelet népét s reá adott feleletemet, aztán a 48 ki hírlapokat; — ezt mind megküldhetik, és ez mind együtt véve kétségtelenül gazdag kútforrás, sőt nélkülözhetlen — de a mi mindennél nélkülözhetlenebb a Megyék Jegyzőkönyveit nem küldhetik meg.

Fontolja meg kérem tisztelt Barátom valljon nem tanácsosabb-e az 1823—48 ki korszak történelmének kiadásával még kissé várni.

Akármint vélekedjék is Ön Hazánk kilátásairól abban gondolom egyet fog velem érteni, hogy a jelen provisorius állapot soká már nem tarthat, s jobbra vagy balra olly átalakulásnak megyen elibe az Európai viszonyok folytán is, — melly Önnek utjából a fenforgó nehézségeket minden esetre elgördítendi.

Én tartoztam ez észrevételekkel a barátságnak, s Ön iránti szives tisztelettemnek — Dixi et salvavi animam. — Ön cselekedend a mint legjobbnak látandja.

At térek becses levelének azon részére, melly személyemre vonatkozik.

Én nem azért nem irom meg még csak memoire alakban sem korunk hazai történelmét — mint ha reá nem érnék; az ember, ha akar sokra reá ér — hanem azért nem teszem, mert sokkal inkább indentificálva van csekély személyem e korszak eseményeivel, mintsem hogy történelmet írva, magamról is ne volnék kénytelen szólni. Márpedig önérzetem nem engedi (nem mondom: a köteles szerénység, hanem az önérzet nem engedi) hogy magamat saját tetteim trombitásává vessem fel. A memoire-írás eszméje iránt pedig már éppen legyőzhetlen undorral viseltetem. Szerintem ebben valamelly olly nyomorult hiúság rejlik, mellyet a világ tartson bár érdemnek Julius Caesartól — Monsieur Lamartine-ig, én utálatos önfítogtatásnak tartom. Hírré, névre sohasem vágytam; — felejtetni jobb szeretek mint dicsértetni, — de ha vágnék, önbecsérzetem nem engedné, hogy becses magammal enmagam foglalkozzam.

Irományokat kért Ön tőlem, tisztelt Barátom! miket a hajótörésből menthetek. — Irományokat!! — más embernek kellett volna lennem mint a minőnek magamat tudom; ha Nemzetem bukása közben, akármilyen más gond helyt találhatott volna agyamban vagy szivemben, mint a végetlen bú gondja Hazánk bukása felett! — Én egy könnyű kézi táskával karomon vettem búcsút Hazánk földjétől — ez; a kard oldalomon mit a Török a határon leoldatott; — a tenger hazafi bú keblemben, — a megtörhetetlen honszeretet — s az eltökéllés tenni a honért a számkivetésben is mit s mennyit lehet, dicsvágy avvagy elismerésre számítás nélkül — ez, s a hontalanság vándorbotja volt minden — minden! mit magammal hoztam a hazából. — Papírt csak annyit, a mennyi elég volt hogy egy csipetnyit szülőföldünk porából tárczámba tehettem. — Ez meg van. De irományt nem hoztam magammal egy betűnyit sem.

Azonban ugy tudom, hogy kormányzói levéltáram jó része megvan mentve, s biztos kézben van otthon, egy volt tisztviselőm kezénél, ki már előbből olly ragaszkodással volt irántam, hogy azon naptól óta midőn az Osztrák 1837 tavaszán a törvényhatósági tudósítások miatt elfogatott, minden reám vonatkozó irományokat szorgosan összegyűjtött; s még a védelmet is mit perembe, tömlőczöm magányából készen küldtem ügyvédeknek Benyovszky Péternek, nem restellette lemásolni. Ha megígéri Ön, hogy a velei közlekedésre olly utat választ, melly őt semmiesetre sem compromittálhatja — megírom nevét bizalmasan.

Az iromány hiány egy részt; más részt meg az, hogy emlékezetem sokkal inkább túl volt s van terhelve egyéb dolgokkal, mint sem, hogy a saját személyemre vonatkozók számára, emlékezetem fiókjai közt egyet feltartottam volna, — okozzák, hogy Ön felszólításának, a Törvényhatósági tudósítások meggátlását s elfogatásomat illetőleg, csak a fő vonásokban s csak tökéletlenül felelhetek meg; a mint következik:

Az 1832ki Országgyűlésnek törvényileg kiszabott rendeltetése volt, az 1790 óta initiált, s az ország alkotmányára és a közigazgatás minden ágaira kiterjesztett, reformjavaslatokat törvényhozási intézkedés alá venni. E feladat az 1832ki Országgyűlést egy valóságos »Constituante« jellegével ruházta fel.

A Magyar Megyei rendszer azon ősi sajátságánál fogva, miszerint a Megyék követjeiknek utasítása által a törvényhozásban egyenes résztvenni hivatva voltak, minden Megyékben, sőt Királyi Városokban is küldöttségek voltak nevezve, az 1790ki s 1825/7ki Országgyűlések Bizalmányai által kidolgozott rendszeres munkálatok (Operata Systematica) nyomán az utasításokat előkészíteni.

Lelkesítve a cél nagysága által —, mely nem volt kevesebb, mint Hazánknak békés úton, a haladott kor igényeihez képest átalakítása, különösen munkás részt vettem én is, szülőtte megyémben Zemplénben, e küldöttségi munkálatban.

A mint az állam szerkezet ágáról ágára haladánk munkánkban mind inkább azon meggyőződésre jutottam, hogy szabadelvűség tekintetében 1790 óta a közszellem hazánkban inkább hátralepett mintsem előre haladott volna.

Ez annál inkább aggasztott; mivel mi nállunk a Nép és Nemzet közti gyűlöletes megkülönböztetésnek, a jogok és terhek közösségével megszüntetését, nem csak az igazság követelte, hanem a nemzeti önfentartás kötelessége is parancsolta.

Három Száz éven át állott örökös tusában a nemesség a Habsburg háznak alkotmányunk felforgatására s Hazánknak az uralkodása alatt lévő német tartományokkal asszimilációjára s Hazánknak az uralkodása alatt lévő német tartományok kiváltságos osztályok nem sietnek az alkotmányt az ország minden lakosságának abbani részeltetése által, az összes nép védelme alá helyezni, a Nemesség maga annál kevésbbé leendő még soká képes azt megvédeni, minthogy válságos percekben, a Bécsi udvar, az alkotmány jóvoltából kitagadott »misera plebs contribuens« méltó neheztelését saját céljaira a Nemesség ellen felhasználhatja.

Daczára a helyzet ezen szűkségének, a szabadelvűség tért inkább vesztett mint nyert 1790 óta. Midőn az 1825/7ki Országgyűlésen az Alkotmánynak újabb védsánczokkal ellátásáról lévén szó, Nagy Pál, Sopron megyének híres követe azt monda, hogy újabb sánczolások helyett ideje volna már arról gondoskodni, hogy a nép az alkotmány sánczaiba felvétessék; mert a legerősebb véd sáncz a Nép maga; — szava elhangzott, mint a pusztában kiáltó szava.

Az 1825/7ki Országos Küldöttségek Munkálatai kétségtelenül kevésbbé liberálisak voltak mint az 1790kiek valának. — Az 1832ik országgyűlésre készült utasítások pedig ritka kivétellel még a 27ki munkálatokhoz képest is hátralepést mutattak. — A Megyék többsége még csak a jobbagyi viszonyok elrendezésébe sem akarta, hogy az országgyűlés ereszkezdjék, hacsak előbb a sérelmek nem orvosoltattak s a Kereskedelmi Operatum minden mások előtt fel nem vétetik. Sőt több Megyék, melyek néhány évvel későbbben a legszabadabb elvűek közé tartoztak (mint például Borsod) heves körlevelekben szállíták fel a testvér Megyétet, a Nemesi előjogok és kiváltságoknak épségben tartására.

E szűk keblűség, a közvélemény e fonák iránya a milly sajnálatos volt ép olly természetesen következett azon önkényes rendszabályokból, melyekkel a Bécsi udvar, az eszme surlódás s vele a felvilágosodás hatalmas eszközét — a sajtót — lebéklyózta.

Törvényeink a praeventiv censurát nem ismerék; — de a Bécsi udvar, azt nem csak önkényleg behozta, hanem még sok minden szabályt mellőző szeszélylyel olly szigorúan is gyakorolta, hogy mindenre nézve a mi az ország közérdekeit illette azt lehet mondani, hogy Magyar Sajtó nem létezett — különösen nem létezett pedig a Népek nagy oktatója az időszaki sajtó. Az egy pár magyar hirlap, mely kétszer egy héten; »találós meséink« néhány száz példányban szétküldözé: nem érdemlé a hirlap nevet, miután hasábjából nem csak minden political eszme vitatás, nemcsak a kormány s közhatóságok tetteinek még olly mérsékelt taglalata hanem még az Országgyűlési s törvényhatósági nyilvános tárgyalásoknak csak

megemlítése is teljesen ki volt zárva. — A vastag folio kötetekben késtelve nyomott, költséges, s eredeti szövegökben latin Országgyűlési Naplók s irományok póczra rakattak a Megyék levéltáraiban. — Az Országos Munkálatoknak szintugy költséges, voluminosus, latin kötetei csak kevés kezeken foroghattak. — A tudás fájának gyümölcse után sóvárgó lelkek, a külföldhöz valónak kénytelenek folyamodni, nehezen szereshető táplálékért... — Százankint voltak megyéről megyére a vagyonos uri házak, melyekben sem hirlap, sem a Corpus Jurison Imádságos könyven, s Kalendáriumon kívül, könyv nem volt látható. — A csodák csodája volt, hogy illy körülmények között, az ismeretek körében annyian annyit tudtak, mint amennyien s a mennyit tudtak, — de egészben véve a leigázott sajtó sötétsége feküdt Hunnia felett.

Illy viszonyok előzték meg az 1832ki Constituante megnyitását. Illy viszonyok mellett az 1830ki Párisi vihar sem lehetett tisztító hatással a Magyar intellectuális levegőre.

Megvoltam ezeknél fogva győződve, hogy ha valahol bizonyosan hazánkban, s ha valaha éppen akkor a Szabad sajtó a Nemzeti szükségek legsürgetőbb postulatuma. Indítványt tettem Zemplénben, hogy a Sajtó ügy a Rendszeres Operatumoknak végetlen tömkelegéből kiemeltessek; s a törvényen kívül behozott praeventiv censurának eltörlése, előlegesen orvoslandó sérelem gyanánt adassék utasításba. — Indítványom nem lön elfogadva. — S valósággal alig volt egy pár Megye mely a sajtószabadság elvét elfogadta volna: — nem volt tudtommal egy is, mely a Sajtó ügynek a »Systematicum Operatumok« tenger árából kiemelését utasításba adta volna. — Ennek mellőzése pedig előreláthatólag annyi volt, mint a nemzet eszét a Görög Kalendákig a Bécsi udvar szorító markában hagyni; melynek e tekintetben nézeteit jellemzőleg kitüntette Ferencz császár és király azon ismeretes mondata: »Ich will nicht gelehrt sondern gehorsame Unterthanen haben.«

Még egy kísérletet tettem: azon elvből indulva, hogy a küldöknök joguk van, s kötelességükben áll Követjeik eljárását folytonos figyelemmel kísérni; mire a későn nyomtatott Naplók voluminosus tömege s az egyszeri felolvasásra szorított követjelentések alkalmas eszközül nem szolgálhatnak — indítványoztam, hogy addig is míg a sajtó ügye tüzetesen tárgyalathatnék, a Hirlapoknak megengedtessek az Országgyűlési nyilvános vitatásokat közleni.

Ennek megengedését (minthogy törvényeink censurát nem ismernek) az országgyűlés ügyrendezési Oeconomia-jához tartozónak véleményezvén.

Ez indítványom is megbukott, Zemplén Megye közgyűlésén a végutasítás adásakor.

Ekkor történt, hogy különösen gróf Bankóczy János egy észrevétele nyomán, ki az időszaki sajtóról, mint holmi haszontalan irkászok s munkafogyott éhes prókátorok kenyérkereső professiójáról kicsinlőleg szóllott, — a pillanat hatása alatt, azon nyomban ki is jelentett gondolat villant meg agyamban, hogy feladatomul veszem magány igyekezetemmel utat törni Nemzetemnek a sajtó szabadság felé.

Igy keletkezett Országgyűlési tudósításaim eszméje; melyeknek írott levelezésekben kiadását az egész 1832/36ki Országgyűlés alatt folytattam. — Sajtó helyett írásra lévén szorítva e tudósítások csak kevés (80—100) példányban küldetethették szét — *de kivált a Casinók és Olvasó társaságok útján ezek kezein forogván nem csekély befolyással voltak a közvélemény fejlesztésére.* — *Altaluk az Országgyűlési értelmiség sugarai elhatottak a Megyék s Városok társas köreibe, s e sugarak melegítő hatása alatt oszlott a homály, tisztultak az eszmék, tárgultak a fogalmak, s az utasítások lépésről lépésre szabadabb elvű szint öltöttek [1].*

A kormány tartózkodván az Országgyűlés előreláthatott fellépése miatt; ezen írott tudósítások közrebocsátását hatalom szerrel nem gátolta; de midőn 1833ban tudósításaimat lythographirozni kezdettem a kormány azt meg akadályozá. Egy követi conferentia elé terjesztém a kérést ha engedjek e? tanácsa az volt, hogy maradjak az írás mellett, s ne vigyem az ügyet az Országgyűlési tárgyalás alá, mert a sajtó szabadság elve nem bir többséggel. —

A negyedfél évre nyult Országgyűlés végét érvén a Nemzet közéleté visza szált a Törvényhatóságok Gyűléseire, melyek szintugy mint az Országgyűlés alkotmányilag nyilvánosak lévén, tárgyalásaiknak nyilvános terjesztésével törvényes tért nyújtottak a közszellem ébresztésének azon munkáját folytatni, melyet

Országgyűlési tudósításaim nevezetesen sikerrel megkezdettek s mellyről többé már nem kételkedhettem, hogy előbb a sajtó bilincseinek tágitására, majdan teljes sajtó szabadságra fog vezetni [2].

Megkezdettem tehát 1836 nyarán Pesten »Törvényhatósági Tudósítások« czime alatt a Megyék s Városok nyilvános közéletének írott közlését.

Ezeknek ha lehet hatásuk még nagyobb, mindenestre terjedtebb volt mint az Országgyűlési Tudósításoké. — Megyéről Megyére vállalkoztatnak levelezők. — A Törvényhatóságok közéletének ismerete országos tulajdonná lőn; mint országos tulajdonná lőnnek az egyes törvényhatóságokban felmerült eszmék; — buzditást nyert az Ország figyelő szeme elibe vitt előbb ismeretlen tehetség; s irány egység állott elé egy részt a szabadelvű haladás, más részt az alkotmány védelem munkájában; [3] mire annál nagyobb szükség volt mivel a Bécsi udvar megfélemlelve a szabadelvűség terjedése felett, az Országgyűlés berekesztése után nyomban a terrorizmus felé kezdett hajlani; üldözése tárgyául az ifjúságot választván, mellynek lköréből, a börtöni sanyargatás folytán megtébolyodott Lovassy Lászlót, (tehetséges Szalontai nemes ifjat Biharból) s más némellyeket elfogatott. —

Törvényhatósági tudósításaimmal nem lévén többé azon ótalom alatt; mellyet Országgyűlési tudósításaim kiadásánál, az Országgyűlés együtt létleben, s salvus conductusban találtam, a kormány tilalmat vetett közbe József Nádor s Pest megyei Főispány e tilalmat presidiális uton intimálta, Dubraviczky Simon pesti első alispánynak ki Zlinszky főbíróát küldte hozzám Törvényhatósági Tudósításaim folytatásának tilalmát tudtomra adni.

Azon biztosításoknak, mellyeket Hazánk alkotmánya a Megyei rendszernek köszönhet, egyik főbbike abban áll, hogy a Megyei tisztviselők a mint szabadon választatnak a Megye közönsége által; úgy csak is a Megye határozatánál fogva bocsátkozhatnak hivatalos eljárásba, s a kormánytól nem egyenesen, hanem csak a Megye útján vehettek rendeleteket. — Minden kormányi rendeletnek a Megyéhez kellett érkezni, melly ha azt törvényesnek találta, kiadta végre hajtásul az illető tisztviselőnek; ha pedig törvénytelennek ítélte, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhöz nyúlt, mellyekkel e czélból az alkotmány által fel volt ruházva [4]. A Magyar Municipalis institutiónak ezen sajátságát én olly megbecsülhetlen kincsnek tekintem, mellynek elvesztéséért semmit sem tartanék elegendő pótléknak; — s közbevetőleg szólva éppen nem hiszem, hogy a Megyei Rendszer ezen sajátsága, — Ministeri felelősség eszméjével ne volna össze egyeztethető. —

József Nádornak Törvényhatósági tudósításimra vonatkozott tilalma, nem ménvén keresztül a Megyén, Zlinszky főszbíró nem tudván eljárását Megyei megbízatás által igazolni; s a tilalom különben sem lévén törvényeinkkel megegyeztethető; én a törvényhez s jogaimhoz ragaszkodva, a tilalomnak nem engedtem, hanem az ügyet panaszosan Pest Megye Közgyűlése elibe terjesztém [5].

Pest Megye közönsége Dubraviczky Alispány s Zlinszky fősz. bíró azon tétét, hogy egy kormányrendeletet a Megye hire tudta s megbízása nélkül végrehajtani merészelték, rosszallotta, kárhóztatta, s jogatan nélkülinek nyilatkoztatta; — magát a kormány tilalmat pedig törvénytelennek ítélte; először: mert a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal birt; annál fogva a kérdéses tilalom a nyilvánosság jogába ütközik; — másodsor mert Törvényhatósági tudósításaim írottak s nem nyomtatottak lévén, nem hirlapnak, hanem csak levelezésnek tekintethetnek; annál fogva a tilalom, a levelezés szabadságát sérti; — harmadsor: mert ha hirlapnak tekinthetnének is a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani, mert törvényeink a hirlap kiadását kormány engedelemtől nem tették függővé; előleges bírálatot nem ismeretek s a kormány tilalma a Suprema inspectio joga által sem volt igazolható, mánt-hogy ez csak a törvények értelmében, s csak a törvényhatóságok útján gyakorolhatók — ezeknél fogva kijelentvén a Megye, hogy a visszaélés elleni ótalmat úgy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, azokban elengedőleg fel is találják; vállalatomat a köztörvény ótalma alá helyezettnek nyilatkoztatta: — a kormány törvénytelen rendelete ellen felírt s határozatát és feliratát pártolás végett a többi Megyékkel is közölte [6].

Ennek következtében Törvényhatósági tudósításaim, s az ellenök intézett

kormánytilalom a Megyék gyűléseit több hónapokon át foglalatossá tették. A Megyék hasonlíthatatlan többsége, Pest Vármegye nézeteiben osztozott, a tilalom ellen felirásokat intézett, s voltak Megyék, melyek vállalatom pártolásának jeléül részint Törvényhatósági tudósításaimat levéltáruk számára megrendelték, részint pedig tisztviselőik köréből számomra tudósítót neveztek [7].

Ekként gyámolítatva Törvényhatósági Tudósításaimat több hónapokon át folytattam; míg végre a kormány, tilalmát Pest Megye útján nem foganasíthatván, hosszas habozás után, személyem ellenében erőhatalomhoz nyúlni magát elhatározá, s azt 1837. május hó egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete mellett, katonai erővel végre is hajta [8].

Négy évi szakadatlan munka megrongálván egészségemet, a Budai hegyekben, a Zugligeri »Isten Szeménél«, kerestem üdülést. Egy éjjel erős kutyaugatás felébresztvén; világot látok ablakomon belőveleni. Kalauz vezetett lámpással lakom felé egy csapat gyalog katonát. — Szuronyaikról sugárzott felém a lámpa fény. Csakhamar szobám körül volt véve, s Eötvös a király nevében fogolynak nyilatkoztatott. — A Budai várba vittek, — a Bástya Kaszárnyába; s ott három évig fogva tartottak. — A királyi ügyigazgató ellenem mint a király parancsának ellenszegülő ellen hűtelenségi (mota infidelitatis) pert kezdett [9] — mely egy évig tartott. — Perem körülményeiről nem sokat tudok. Egy reggel Végh Itélő Mester jött fogságomba, felolvasni az ítéletet, mely szerint a királyi tábla a már szenvedett egy éven kívül három évi fogságra ítélte (ugy hallottam, hogy Jeszenszky kir. tábla bíró, Tolnából halálra szavazott). A hét személyi tábla fogságomat négy évre emelte. —

Mit tettek a Megyék mit az 1839/40ki Országgyűlés ügyében? arról Ön többet tudhat nállamnál, kinek magános börtönétől minden legkisebb hír elvolt zárva.

1840 májusában — tehát két évvel az ítélet után Fejes kir. Ügyigazgató eljött személyesen tudtomra adni, hogy szabad vagyok.

Sokat szenvedtem, de célom el volt érve, — kikényszerítettem a sajtó szabadabb mozgalmát, Ön tudja, mi része volt ennek a közvélemény fejlesztésében, mely a 48ki dicső reformokra vezetett.

Fogságom aprólékos részletei — csak kisebb nagyobb személyes szenvedés körül forogván, nem érdemelnek helyet a történelemben. — Egy párt mégis megemlítek; mi ha nem is a történeliről — Horváth Mihály barátomat érdekelheti.

Egészben véve becsülettel bántak velem. Egy fő hadnagy volt különös felügyelőmül rendelve, kinek jelenléte nélkül szobámba a porkoláb sem nyithatott be [10]. E tiszt a várparancsnokságtól függött, mellynek tagjai (egy tábornok, egy törzstiszt, s egy Százados) időnként hozzám betekintettek. — A Százados (Sebes nevezetű, magyar) igen gyakran látogatott; s mindig humánus illemt mutatott irányomban. — 1848ban őrnaggyá neveztem. Egykor a Várparancsnok változván, az újonc e tisztségre nevezett Tábornok feltett kalappal téve szobámban első inspectióját. Én ülve maradtam. Azontúl mindig levett kalappal lépett szobámba.

Fogságom magán fogság volt. Egyetlen egyszer a harmadik évben engedtettem meg Anyámnak, hogy a felügyelő tisztek jelenlétében meglátogasson. — Különben látogatót hozzám sohasem eresztettek. — Rostélyos ablakom kétharmada be volt falazva, faszékem hátlapja csúcsára kellett másznom, hogy egy tenyernyi eget lássak. — Az első évben nem adtak semmi olvasmányt, s nem író eszközt, kivéven midőn perembe védelmet irtam — vagy ritkán szüleimnek egy levélkét. — Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet, hogy a foglalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak megáljt parancsolhassak. Meg tudom fogni a kevesb lelki erejű foglyok, magán fogságban megtévelyednek. A képzelődés túl uralma ellenében, practicus tárgyak feletti meditációhoz folyamodtam. — Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról, institúcióink hiányairól; — abstraháltam tapasztalatom ismereteim tanulságait — meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. — E meditációknak későbbi pályámon nagy hasznát vettem [11].

Elfogatásom előtti napon nagy vihar volt a Budai hegyekben. A szakadó esőben egy férfiút láték, bogarászó selyem hálójával vállán felfelé vándorolni. Albach volt, a híres egyházi szónok, a Franciscánus szerzetből. Helyet foglalt

mellettem a fedett folyosón. Mondám neki: Ön nem egy vallás felekezeti papja — Ön az emberiség tanítója. Protestáns létemre gyakran gyönyörrel s épülettel hallgattam Önt. Mondja meg Ön nekem szerzetes léttére miként tevő, hogy annyit tud az életről. — Miként lehetné el annyira a társadalmi viszonyok rúgóit, hogy az embernek mint társas lónak annyi tanulságot nyújthasson; s a morált az életre úgy tudja alkalmazni? »A szemlélőnek« — felelé — minden perc tapasztalást nyújt, de annak ki az élet zajában forog, nincs ideje a meditációra, más szóval, nincs ideje magának tapasztalatairól számot adni. Nekem czellám magányában van. Az élet oktat. A meditáció tanul.

E szavak sokszor eszembe jutottak, miután fogságomból kiszabadultam. — Mig fogva voltam gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadulok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg meditáció által, mire az élet oktatott.

Elítéltetésem után azt mondták: már most kérhetek könyvet olvasni »nur verlangen sie nichts verfängliches«. Elmosolyodtam, s eszembe jutván, hogy az ember annyi ember számot ér ahány nyelvet tud; kértem valljon *egy angol grammatikát, Walker szótárát és Shakespeart* »verfänglich«-nek ítélk-e? — mondták, hogy nem s *elhozatták könyvtáromból* — s én *vastürelemmel neki álltam az angol nyelvnek, melyből előbb csak éppen annyit tudtam, hogy képes legyek gyanítani az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban* [12].

Különös játéka az eseményeknek! A mit fogságom Osztrákos őrei »nem verfänglichnek« tartottak, Hazám érdekében a leghatalmasabb political agitáció eszközévé vált. — Mint egy 600 beszédet tartottam Magyar Hazánk ügyében Angliában s Americában angol nyelven; e beszédek millió és millió példányokban terjesztettek szét a világ minden részeiben az angol nyelvű sajtó Brianeusi karjain; s ha most nagyszerű küzdelmünk philosophiája, jogaink, szenvedéseink, aspirációink s törekvéseink világsszerű ismeretek, még ott is hol előbb a Magyar nevére is ösmeretlen volt — ha a Magyar név bukásában is közelebb áll a Szabad Nép szívéhez, mint valaha fényében állott — ha keserves elszigeteltség helyett, mely 1849-ben önbizalom vesztést, s ez árulást szült; majd ha szabadságunk zászlaja újra lobogand Nemzetünk feltámadását a világ közvéleményének, a világ rokonszenvének ör figyelme veendő körül, — ha kül intervenció nem merendi többet kezünkől véres győzelmeink gyümölcsét kiragadni — ezt Nemzetünk nagyrészen fogságom említett episode-jának köszönhetendi.

Fogságom legkeservesebb emléke az, hogy Atyámat többé nem láthattam ez életben. — Meghalt, az alatt mig fogva voltam.

Szüleim s testvéreim elfogatásom által gyámoluktól fosztatván meg; political barátaim aláírást gyűjtöttek segítségükre. — S az aláírók kiszabadulásom után nem akarván vissza venni az aláírt tőkét, azzal vettem meg alapját az »Ipar-egyesület«-nek melynek alakítása, mind ipari, mind társadalmi, mind political tekintetben emlékeim legkedvesebbjai közé tartozik.

* * *

Ennyiből áll Tisztelt Barátom amit kívánságának teljesítésére tehettem.

Bocsásson meg a tisztátlan írásért s a törlésekért. Sietve írtam s zaj között és másolásra nincs időm.

Keveset mondhattam mit Ön különben is nem tudott volna; s lehet hogy ha mi újat mondék, az nem érdekes — Önt illeti: használni vagy nem, amint jónak látja: Kazinczyként:

— — — Ki várakat épít
legkisebb szegnek tudja mihaszna vagyon.

S most engedjen egy kérdést: Mondani hallom, hogy Károlyi Sándor Genfből jöve néhány hét előtt Turinban volt.

Némellyek szerint Komáromy Gyuri is. — Ön tudni fogja ha igaz-e ez? Kérem legyen szives engem értesíteni.

Méltóztassék kérem Károlyi grófnőnek nöm üdvözetét s tiszteletemet átadni.
S fogadja Ön Tisztelt Barátom nagyrabecsülésem s hazafiui rokonérzetem bizto-
sítását, mellyel változatlanul vagyok

alázatos szolgája s barátja

Kossuth.

(A levél eredetije az egri Érseki Levéltár birtokában.)

Közli: **Berzy András.**

J E G Y Z E T E K :

- [1] Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből, Bp. 1886, II. k. 50.
- [2] Uo. 51.
- [3] Uo. 52.
- [4] Uo. 52.
- [5] Uo. 52.
- [6] Uo. 53.
- [7] Uo. 53.
- [8] Uo. 54.
- [9] Uo. 54.
- [10] Uo. 54.
- [11] Uo. 54—55.
- [12] Uo. 55.